

OPPIKIRJA

SUOMEN MAANTIETEESSÄ.

Kirjoittanut

A. E. MODEEN.

Kolmas painos.

WIIPURISSA,

Clouberg ja kump:n kustannuksella.

OPPIKIRJA

SUOMEN MAANTIETEESSÄ.

Kirjoittanut

A. E. MODEEN.

Kolmas painos.

WIIPURISSA,

Clouberg ja kump:n kustannuksella.

WIIPURISSA,

N. A. Zilliacus'en kirjapainossa, 1875.

Suomen Suuriruhtinaanmaa.

6,700 neliöpeninkulmaa, $1\frac{3}{4}$ milj. asujanta.

Suomi eli **Suomenmaa** (Suomen mannermaa) on $59^{\circ} 48'$ ja $70^{\circ} 6'$ välillä pohjais-leveyttä sekä $38^{\circ} 10'$ ja $50^{\circ} 25'$ välillä itäis-pituutta. Pisin väli pohjaisesta etelään on 108 suomen peninkulmaa Tenojoen mutkasta luodetta kohti, joka on 4 suomen peninkulmaa Jäämerestä, eteläisimpään suippuun *Hankoniemeen*. Pisin väli lännestä itään on 57 suomen peninkulmaa.

Suomen rajana pohjaisessa on Norja, idässä Wenäjä, etelässä Laatokka, Wenäjä, Suomen lahti ja Itämeri, lännessä Pohjan lahti ja Ruotsi. Rajana Norjaa vasten on osa Tenojokea, Wenäjää vasten kaakossa Rajajoki, Ruotsia vasten Tornion joki ja tämän syrjäjoki Muonion joki. Wenäjänpuolisella rajalla ovat kuvernementit Arkankeli, Aunus, Pietari eli Inkerinmaa.

Suomi on suurimmaksi osaksi epätasaista; se on täynnänsä vuoria, joista ei ainoakaan ole varsin korkea, metsiä, rämeitä, soita ja järviä, jotka viimeainitut täyttävät suuren osan sen pintaa. Korkeimmat kukkulat ovat maan pohjaisimmassa osassa, niinkuin *Pallastunturi*, Suomen korkein tunnettu kohta, lähellä Muonionjoen mutkaa etelää kohti, 2,889 suomen jalan korkuinen (= 857 m.). Muutamat toiset kukkulat samalla seudulla ja tuo yksinäinen *Peldooaive* lähellä Tenojoen keski-osaa, ovat myöskin korkeammat kuin 2 tuh. jalkaa (= 600 m.). Vuoriselänteet maan pohjaisessa osassa ovat 1,000 jalan (= 300 m.) korkuisia ja vielä korkeampiakin. Ne alenevat etelään päin 3—400 jalan (= 90—120 m.) korkuisiksi, tehden ylänkömaan, johon

kuuluu suurin osa maata. Tämä ylänkömaa alenee vähitellen läntistä rantaa kohti, joka ylimalkaa on alaista ja lakeaa. Etelärannalla päättyvät selänteet jyrkkinä mereen, tehden paljon niemekkeitä sekä sangen suuren saariston, varsinkin Pohjan lahden suulle (*Ahvenanmaan saariston*). Länsirannistolla on saaristoja ainoastaan siellä täällä, niinkuin Pohjan lahden kaidimmassa osassa, *Meren kurkussa*. — Pitkin rantaa huomataan maan alituisesti kohoavan. Etelässä kohoaa se 2 jalkaa 100 vuoden kuluessa, vaan pohjassa 4 tahi 5 jalkaa. — Maan laajin tasanko on Pohjan lahden keskimäisellä rannalla.

Suomen **emävuoristo** on *Maanselkä*. Se kulkee Norjan tuntureista eli Kölistä itään päin, ensin pitkin Norjan rajaa ja sitten Suomen Lapin läpi *Talkunaoaive* nimiseen kukkulaan lähellä Wenäjän rajaa. Tässä se kääntyy etelään päin, ja on *Näränkäväära* nimisestä kukkulasta alkaen rajana, kunnekas se *Miinaan vuorissa* kääntyy kaakkoa kohti Wenäjänmaahan.

Maanselästä lähtee kaksi pitkää harjannetta: 1) *Suomenselkä* Miinaan vuorista ensin länteen päin ja sitten lounasta kohti Pohjan lahteen saakka. Tämä harjanne eroittaa Pohjanmaan Karjalasta, Savosta, Hämeestä ja Satakunnasta. 2) *Salpausselkä*, *Lieksan* vuorisolmusta Wenäjällä, ensin etelään päin ja sitten luodetta ja länttä kohti Joensuun kaupungin luo, josta se kaarevasti ja yhtäsuuntaisesti etelärannan kanssa ulottuu Pohjan lahdelle eteläpuolella Kokemäen jokea. Tämä viimeainittu osa Salpausselkää on lähellä sitä rajaa, jonka pohjaismäkeillä ovat Savon, Hämeen ja Satakunnan maakunnat ja eteläpuolella Karjala, Uusi maa ja Varsinais-Suomi. Nämät kaksi harjannetta rajoittavat pohjaismäkeillä ja eteläpuolella laajan, vaan vähän kohoutuneen ylänkömaan, jonka rajana lännessä on *Satakunnanselkä*, mikä kulkee läpi Keski-Satakunnan.

Tämän ylänkömaan läpi kulkevista harjanteista ovat seuraavat, Suomenselästä lähtevät haarat tärkeimmät: 1) *Karjalanselkä* kulkee kaarenmoisesti kaakkoisessa suunnassa Koillis-Savon ja Pohjais-Karjalan läpi Joensuuun päin. 2) *Savonselkä* kulkee läpi Länsi-Savon etelää kohti, kunneka eteläpuolella Saimaata yhdistyy Salpausselkään. 3) *Hämeenselkä* kulkee Hämeenmaan läpi etelää kohti pitkin Päijänteen länsirantaa ja yhdistyy eteläpuolella mainittua järveä Salpausselkään. — Salpausselästä lähtevistä harjanteista ansaitsevat mainitsemista: 1) *Lohjanselkä*, joka kulkee läpi läntisen Uuden maan lounasta kohti Hankoniemeen. 2) *Äyräpäänselkä*, joka eteläpuolelta Saimaata lähtee kaakkoa kohti ja menee Inkerinmaahan.

Myöskin siinä osassa Suomen ylänkömaata, joka on pohjaispuolella Suomenselkää, on muutamia Maanselästä lähteviä, verraten korkeita harjanteita, niinkuin: 1) *Ounasselkä*, jonka eteläisellä osalla on nimi *Airiselkä*, kulkeva Norjan rajalta etelään päin pitkin Muonion ja Tornion jokia Pohjan lahdelta. 2) *Kainunselkä*, Näränkävääarasta lounasta kohti Suomenselkään.

Näiden selänteitten kautta syntyy **viisi vesistöä**. Ylänkömaan vesissä on omituista se, että joukko järviä jaksottain yhdistyy yhteiseksi purkuvedeksi, jota vastoin alankomaan vedet laskevat eri jokien kautta.

1. **Pohjainen vesistö** sisältää vedet pohjaispuolella Maanselkää, jotka vedet laskevat Jäämereen ja Wienan mereen. Sen suurin järvi, *Inarinjärvi* (415 jalkaa = 123 m. meren pintaa korkeammalla), johon *Ivalojoki* juoksee, laskee *Patsjoen* kautta ulkopuolella maan rajaa Varangin vuonoon. Suurin joki on *Tenäjoki*, joka virtaa Tenovuonoon Norjassa. Järvet itäpuolella Maanselkää (*Kuusamon haara*) laskevat Wienan mereen.

2. **Luoteinen vesistö** rajoittuu Maanselkään ja Suomenselkään ja sen vedet laskevat Pohjan lahden poh-

jais-osaan. Sen merkittävimmät joet ovat: 1) Ruotsista juokseva *Tornion joki* ynnä sen vasemmalta puolelta liit-
tyvä syrjäjoki *Muonion joki*. — 2) *Kemijoki*, Talkuna-
oaivesta, virtaa läpi *Kemijärven* ja saa oikealta syrjä-
joekseen *Ounasjoen*. — 3) *Iijoki*. — 4) *Oulunjoki*, joka
on Pohjanmaan tärkeinnä kauppareittinä, lähtee *Oulun-
järvestä Niskakosken* kautta, ja tekee useampia koskia,
joista *Pyhäkoski* on suurin, ja laskee Oulun luona Poh-
jan lahteen. Oulunjärvi (350 jalkaa eli 115 m. meren
pintaa korkeammalla) on sen vesistön keskuksena, jota
Maanselkä, Suomenselkä ja Kainunselkä rajoittavat. Sii-
hen tulee pohjaispuolelta *Hyrynsalmen haara Kiehimän-
joen* kautta ja itäpuolelta *Sotkamon haara Kajaaninjoen*
ja *Ämmäkosken* kautta. — 5) *Siikajoki*. — 6) *Pyhäjoki*
Pyhäjärvestä. — 7) *Ähtävänjoki*, juokseva läpi *Lappa-
järven*. — 8) *Lapuanjoki*. — 9) *Kyrönjoki*, suurin Etelä-
Pohjanmaalla; sen ylistä osaa nimitetään *Kauhajoeksi* ja
keskijuoksua *Ilmajoeksi*.

3. **Lounainen vesistö** rajoittuu Suomenselkään, Hä-
meenselkään, vähäksi osaksi Salpausselkään ja Lohjan-
selkään ja sen vedet laskevat Pohjan lahden etelä-osaan
ja Itämereen. Suurin joki on *Kokemäenjoki*, minkä kautta
laskevat ne vedet, jotka ovat eteläisen ylänkömaan län-
tisimmässä osassa (Suomenselän, Hämeenselän, Salpaus-
selän ja Satakunnanselän välillä). Näiden vesien keski-
järvenä on vähäinen *Pyhäjärvi*, keskellä ylänkömaan
sanottua osaa, eteläpuolella Tampereen kaupunkia.

Pyhäjärveen tulee lisävesiä pohjaispuolelta ja etelä-
puolelta. Pohjaispuolelta tulee yhdistyneenä kolme haa-
raa: *Ätsärinselkä*, *Pihlajavesi* ja *Keuruunselkä*, jotka
laskevat *Ruoveteen*, mistä vesijoukko taas jatkaa *Muro-
leenkosken*, tuon ison *Näsijärven* (314 jalkaa eli 93 m.
meren pintaa korkeammalla) ja *Tampereenkosken* kautta
kulkuansa Pyhäjärveen.

Eteläisellä vesijaksolla on myöskin kolme haaraa:

Längelmäen haara, johon kuuluu *Längelmäenvesi*, *Roinne*, *Pälkäneenvesi* ja *Mallasvesi*; 2) *Hauhon haara*, joka alkaa *Lummeneen* ja *Vesijaon* järvistä lähellä *Päijännettä*; ja 3) *Wanajan haara*, jossa on *Wanajavesi*. Nämät haarat yhdistyvät *Sääksmäen kirkon luona Raudonselkään*, josta vesijoukko *Kuokkalankosken* ja useampain järvien kautta jatkaa kulkuansa *Pyhäjärveen*.

Pyhäjärvestä johtaa *Nokiavirta* veden *Kuloveteen*, joka saa pohjaispuolelta lisäksi *Kyrösselän Kyröskosken* kautta. *Kulovedesta* juoksee *Kokemäenjoki*. Se virtaa kaarenmoisesti lounatta ja luodetta kohti, ja katkaisten *Satakunnanselän Kiettareen koskessa*, laskee se *Pohjan lahteen*, 3 suomen peninkulmaa alapuolella *Porin kaupunkia*.

Eteläpuolella Kokemäenjokea laskee samaan lahteen *Eurajoki Pyhäjärvestä*. — *Aurajoki*, joka juoksee *Turun kaupungin läpi*, laskee *Itämereen*.

4. **Keskimmäinen ja Eteläinen vesistö** rajoittuu *Lohjanselkään*, *Hämeenselkään*, *Suomonselkään*, *Savonselkään* ja *Äyräpäänselkään* ja sen vedet laskevat *Suomen lahteen*. Suurin joki on *Kymijoki*, joka johtaa ne vedet, jotka ovat eteläisen ylänkömaan keski-osassa (*Hämeenselän* ja *Savonselän* välillä, edellinen länsi- ja jälkimäinen itäpuolella).

Suurin järvi on *Päijänne* (12 suomen peninkulmaa pitkä, 2—3 penink. leveä (262 jalkaa = 77,7 m. meren pintaa korkeammalla), jonka suurimmat lisävedet tulevat pohjaispuolelta 3 vesihaarasta: *Wiitasaaren haara*, jossa on suuri *Keitele*, *Saarijärven haara* ja *Rautalammen haara*. Nämät haarat yhdistyvät *Laukkaan kirkon luona* vähäiseen *Saraveteen*, josta *Kuhankoski*, *Lepävesi* ja *Haapakoski* (*Jyväskylän seudulla*) vievät veden *Päijänteeseen*. — *Itäpuolelta* saa *Päijänne Tainiovirran* kautta lisäksi *Sysmän haaran*, jossa on suuri *Puulavesi*,

länsipuolelta *Lummeneen* ja *Vesijaon*, joilla siis on kaksi purkua, sekä eteläpuolelta *Vesijärven*.

Päijänteen kaakkois-osasta vie *Kalkistenkoski Ruotsalaisen järveen*, josta *Kymijoki* alkaa. Kulkiessansa kaakkoa kohti, tekee tämä joki Heinolan kaupungin luona *Jyrängön kosken* ja saa pohjaispuolelta lisäksi *Mäntyharjun haaraan*, jonka kautta Puulavedellä on lyhyempi kulku. Sitten kääntyy joki etelään päin, katkaisee *Keltistenkoskessa* Salpausselän, tekee *Anjalan* putouksen, jokaantuu kahteen haaraan, jotka ympäröivät Pyhtään saaren, ja purkaa vihdoin vetensä 5 suuhaaralla, joista itäisimmällä on putous *Korkeakoski*. — *Vantaan* eli *Helsinginjoki* lähellä Helsinkiä. — *Raja* eli *Siestarjoki* rajajokena kaakossa.

5. **Kaakkoinen vesistö** rajoittuu Äyräpäänselkään, Savonselkään ja Suomonselkään sekä maan rajan ulkopuolella Maanselkään. Sen vedet laskevat Laatokkaan sekä muutamat Äänisjärveen. Suurin joki on *Wuoksi*, minkä kautta laskevat ne vedet, jotka ovat eteläisen ylänkömaan itä-osassa (itäpuolella Savonselkää) ja joiden keskijärvenä on *Enonvesi*, pohjaispuolella Savonlinnan kaupunkia.

Enonveteen tulee pohjaispuolelta *Kallaveden haara* ja koillisesta *Pielishaara*. Edelliseen yhdistyvät *Iisalmen haara* ja *Nilsin haara*, joka *Jännevirrassa* katkaisee Karjalanselän, tullen suureen *Kallaveteen*, jonka rannalla Kuopion kaupunki on. Kallavesi juoksee *Soisalon*, Suomen suurimman saaren, ympäri Enonveteen. Sen tärkein juoksu käy länsipuolelta sanottua saarta *Konnuskosken*, *Unnukkaveden* ja *Warkauden kosken* kautta.

Pielishaarassa on tuo 9 suomen peninkulmaa pitkä *Pielisjärvi*, josta *Pielisjoki*, katkaistuaan Karjalanselän, juoksee Joensuun kaupungin sivu *Pyhäselkään*. Tämä saa lisäksi pohjaispuolelta *Höytiäisen* ja on *Oriveden* ja *Orivirran* kautta yhteydessä Enonveden kanssa.

Enonveden etelä-osasta, *Haukivedestä*, vie *Haapasalmi* Savonlinnan kaupungin ohi *Pihlajaveteen*, joka itäpuolella yhdistyy *Puruveteen* sekä laskee lounaspuolella *Puumalan salmen* kautta saarikkaasen *Saimaan järveen* (6 penink. pitkä, 3 penink. leveä, 256 jalkaa = 76 m. meren pintaa korkeammalla). Saimaan järven eteläosasta, *Lapvedestä* juoksee *Wuoksi*, joka *Imatran koskessa*, Suomen merkillisimmässä koskessa, katkaisee *Salpausselän*. Se virtaa kaakkoisessa suunnassa ja jakautuu kahteen haaraan, joista eteläinen ja isompi laskee *Suvannon* kautta *Laatokkaan*, jonne myös pohjainen kahdella suuhaaralla purkauu *Käkisalmen* kaupungin luona.

Leskelänjoki juoksee läpi *Jänisjärven* Laatokan pohjaisimpaan osaan. — Muutamat järvet Suomen itäisimmässä osassa (*Suojärven haara*) laskevat *Äänisjärveen*.

Ilma on kova, vaan ylimalkaa raitis. Suurin pakkasen on 40° ja lämpö $+ 30^{\circ}$. Talvea luetaan pohjaisessa kestävän 8—9 kuukautta ja etelässä 5—6. Pisin päivä etelässä on $18\frac{1}{2}$ tunnin pituinen, uloinna pohjaisessa 2 kuukauden pituinen. Eroitusta ilman-alassa nähdään myöskin seuduilla, jotka ovat samalla leveysasteella, jos ne nim. ovat rannalla tahi sisäisellä ylänkömaalla. Vuoden keskilämpö on etelässä $+ 4\frac{1}{2}^{\circ}$, pohjassa $- 2\frac{1}{2}^{\circ}$. Vuotuisen sateentulon korkeus on noin 20 tuumaa (= 500 millim.)

Asujamet ovat suurimmaksi osaksi *Suomalaisia*, jotka jakavat kahteen heimokuntaan, *Hämäläiset* lounaassa ja *Karjalaiset* kaakossa. *Lappalaiset* (noin 800) ovat suomalaista sukuperää. *Ruotsalaisia* ($\frac{1}{4}$ milj.) asuu Ahvenanmaalla, Varsinais-Suomen eteläisessä saaristossa, Uudenmaan rantamailla ja saaristoissa sekä Etelä-Pohjanmaalla. *Wenäläisiä* (4,000) löytyy enimmin Wiipurin läänissä ja paikoin muuallakin kauppamiehinä kaupungeissa. *Saksalaisia* (noin 1,000) löytyy etenkin Wiipurissa ja Helsingissä. *Mustalaisia* (kenties 1,000) kuljeskelee ympäri maata.

Maan tärkein **elinkeino** on *maanviljelys*, johon lounaspuoli on soveliaain. Itäpuolella on huonompi, hiekansekainen ja kiviperäinen maanlaatu, pohjaispuolella löytyy hietakankaita, rämeitä, syviä soita ja se saa kärsiä usein yöhalloja. Kuitenkin harjoitetaan paljo maanviljelystä, pohjaispuolella Inarinjärvelle saakka, jolla seudulla ohra valmistuu 9—10 viikossa, jota vastoin etelässä siihen menee 14—16 viikkoa. Suonviljelystä harjoitetaan enimmäiten pohjaispuolella, kaskenpolttoa idässä. Ruista viljellään yleisesti (67° asti), kuin myöskin ohraa, viimeksimainittua etenkin pohjaispuolella ja pohjaisimmassa osassa, kauraa ja tattaria enimmäiten kaakossa; vehnää viljellään etelässä. — Muista ruokakasveista viljellään potaatteja yleiseen, varsinkin lounas-osassa, herneitä etelä-osassa, papuja, nauriita ja kaalia varsinkin itä-osassa. Pellavas hyöstyä parhaiten Keski-Hämeessä; hamppu menestyy pohjaisemmassakin; parhaimpia humalia saadaan Uudella maalla; tupakkaa viljellään siellä täällä. — Hedelmäpuita on vähä. Omena- ja kirsimarjapuita eteläpuolella, päärynä-, kriikuna- ja luumupuita Uudella maalla. Karviaismarjat kypsyvät maan etelä-osassa, viinamarjat vähän pohjaisemmassa. — Metsämarjoja löytyy runsaalta; pohjaisimpana kasvaa suomuuramet; sitten seuraavat puolat, mustikat, maamuuramet vaaraimet ja mansikat y. m. — *Metsät* peittävät suuren osan maan pintaa. Metsäpuista kasvavat petäjä, kuusi ja koivu koko maassa. Kuusia löytyy vielä eteläpuolella Inarinjärveä, petäjiä vähän pohjaisempana ja naana-koivuja pohjaisimmassa osassa. Yleisiä ovat myöskin kataja, leppä, haapa, pihlaja ja halava y. m. Lehmus, vahtera, jalava ja saarni kasvavat etelä-osassa, tammi etelärannalla; lehtikuusia löytyy ainoastaan kaakkoisosassa. Metsät ovat paraiten säilyneet sisämaassa. Niistä saadaan Suomen tärkeimpiä vientitavaroita: lankkuja ja

lautoja (etenkin itä-osista) sekä tervaa (Pohjanmaan sisä-osasta).

Maanviljelyksen jälkeen on *karjanhoito* tärkeinnä elinkeinona, vaikka siitä ylimalkaa vähä huolta pidetään. Sarvikarjanhoito on tärkein. Parhaimpia hevosia löytyy Savossa ja Karjalassa. Lampaat antavat enimmiten karkeaa villaa. Sikojä hoidetaan yleiseen. Peura on Lapinmaan tärkein eläin. Kesyistä linnuista ovat kanat yleiset. Mehiläishoitoa harjoitetaan ainoastaan Turun lähestöllä. — Metsä-elävistä, joiden *ajo* eli *metsästäminen* on etuisaa, ovat karhu, susi, kettu, jänis, orava ja kärppä yleisiä, osmo, naali, ilves y. m. vähemmin yleisiä, hirvet harvinaisia. Hylkeitä löytyy meressä ja maan suurissa järvissä. — Metsälinnuista löytyy metso, teeri, pyy, riekko, peltokana, joutsen, haahkatelkkä, metsähanhi, sorsia y. m. — *Kalastus* on etuista elinkeino. Merestä pyydetään varsinkin haileja, kaikista suuremmista joista lohia (enimmiten pohjais Suomessa). Yleisiä ovat ahven, lahna, hauki, kuha, made, ankerias, siika y. m. Suomen suurin järvikala on monni eli säkekala. Merestä ja Laatokasta saadaan välisti sampia. Krapuja löytyy vielä Pohjanmaan eteläisimmässä osassa.

Vuorityö ei ole edutonta. Metalleista löytyy *rauta* runsaimmin ja melkein kaikkialla; sitä saadaan joko kaivoksista tahi järvistä ja rämeistä. Rautamutaa tavataan varsinkin Karjalassa, Savossa ja Pohjanmaalla, ja rautamalmia maan lounaisen osan vuorissa (läntisellä Uudella maalla ja Varsinais-Suomessa). Vaskea löytyy Uudella maalla. Kalkkia on joka maakunnassa (etenkin läntisellä Uudella maalla ja Varsinais-Suomessa). Marmoria ja fajansisavea löytyy varsinkin Karjalassa, pottisavea, punamultaa, liuskakiveä, tahko- ja myllykiviä sekä rapakiveä monessa paikassa, viimeainittua varsinkin Karjalassa. Yleisin kivilaji on kraniitti.

Teollisuus ei vastaa tarvetta. Maan suurin tehdas

on puuvillatehdas Tampereella. Sitä paitse löytyy verka-, tupakka-, paperi-, lasi-, saippua-, kynttilä- (2), sokeri- (2), fajansi- (2), ruuti- (1) y. m. tehtaita, enimmäkseen etel. osassa maata. Maan rautakaivokset ja useimmat rautaruukit ovat lounaisessa osassa. Sahalaitoksia lankujen ja lautojen sahaamista varten löytyy paljo, suurimmat maan itä-osassa, vaan enimmäkseen sen lounaisissa osissa. Laivanrakentamista harjoitetaan varsinkin Pohjanmaalla. Kotiteollisuus on suuri Etelä-Pohjanmaalla sekä Turun, Porin ja Rauman seuduilla.

Sisämaan *kauppaa* edistävät hyvät maantiet, kanavat ja höyry-alusten kulut, mutta se on vähemmän vilkas. Ulkomaan kauppa on suurempi. Maan etevimmät vientitavarat ovat metsän tuotteet, sitten voi. Tärkeimmät tuontitavarat ovat vilja, kahvi, sokeri, kankaat, metallit (myöskin rautaa), puuvilla, tupakka ja suola. Kauppalaivastossa on 1,800 alusta, joista 130 on höyryaluksia. Laivanrakennus-liike on vilkas etenkin länsirannan kaupungeissa.

Suomenmaan **kanavista** on tärkein *Saimaan kanava*, joka on Saimaan ja Suomen lahden välillä ja laskee Wiipurin kaupungin läpi. Vähempiä kanavia on Päijänteen ja Vesijärven välillä sekä Muroleen, Kuokkalan, Warkauden, Konnuksen, Ämmän y. m. koskien välillä. Maan vanhin *rautatie* kulkee Helsingistä Hämeenlinnaan. Tästä haaraantuvat seuraavat rautatiet: Keravan—Porvoon, Hyvinkään—Tammisaaren—Hankoniemen, Hämeenlinnan—Tampereen—Turun, Riihimäen—Wiipurin—Pietarin, josta tiestä sivuhaara kulkee Rajajoen suulle. — *Sähkölennätinlanka* yhdistää maan useimmat kaupungit maailman suurten sähkölennätinlaitosten kanssa.

Uskonto on lutherilainen; ainoastaan Wenäläiset ja vähempi osa Suomalaisia (yhteensä 40,000) tunnustavat kreikan uskontoa. — *Opetusta* varten löytyy Alek-

sanderin yliopisto Helsingissä, 2 normaali-lyseota, monta lyseota sekä joukko muita kouluja.

Suomi on eroittamaton osa Wenäjän Keisarikuntaa, jonka hallitsija on *Suomen Suuriruhtinas*. Mutta Suomella on Wenäjästä erotettu hallinto ja omat lakinsa. Nämät vakuuttavat maan asujamille sen, ettei kukaan ilman laillista tutkintoa ja tuomiota kärsi vahinkoa hengen, kunnian, ruumiin, omaisuuden ja persoonallisen vapauden suhteen. Erityisiä oikeuksia nauttivat aatelisto, papisto, porvaristo ja talonpoikaissäätty, joilla on oikeus lähettää edusmiehiä valtiopäiville. Korkeinta hallintoa hoitaa keisarin nimessä kenraalikuvernööri ja keisarillinen senaati. Maan asioita Wenäjän hallitsijalle esittelee ministeri-valtiosihteeri.

Suomi jaetaan 1) **hallinnon** suhteen 8 kuvernörin hoitamaan lääniin: Uuden maan, Turun ja Porin, Hämeen, Wiipurin, Mikkelin, Kuopion, Waasan, Oulun ja Kajaanin; — 2) **historiallisessa** suhteessa 9 maakuntaan, jotka ovat: Varsinais-Suomi, Ahvenanmaa, Satakunta, Uusi maa, Häme, Karjala, Savo, Pohjanmaa ja Lappi; — 3) **la'inkäyttämisen** suhteen 3 hovi-oikeuden piirikuntaan: Turun, Waasan ja Wiipurin; — 4) **kirkollisessa** suhteessa 3 hiippakuntaan: Turun, Porvoon ja Kuopion.

Nimellä *Vanha Suomi* sanotaan välisti maan kaakkoista osaa, Kymijoelle saakka lännessä ja Savonlinnan kaupunkiin asti pohjaisessa. Uudeksi Suomeksi nimitetään silloin muu osa maata.

Oman maan sotaväkeä on *henkivartijain-tarkka-ampuja-pataljona* Helsingissä.

1. Uuden maan lääni,

vähin (215 neliöpenink.), mutta tiheimmin asuttuja läänestä maassamme, ulottuu pitkin Suomen lahden rantaa Kymijoen läntiseen suuhaaraan asti idässä; siihen kuuluu

läntinen ja suurin osa Uutta maata kuin myöskin osa kaakkoista Hämettä. — Rantamaasta pistää mereen niemiä (*Hankoniemi* ja *Porkkala*) ja sen edustalla on kauniita saaristoja (*Barönsalmi*). Maa on jotensakin epätasainen (Salpausselkä ja Lohjanselkä), vaan ylimalkaa höystävää ja hyvin viljeltyä. Vehnää viljellään kuitenkin vähä. Paremmannlaatuista puita kasvaa itsestänsä metsissä, ja hedelmäpuita (omena-, päärynä-, luumu-, krikuna-, kirsimarjapuita) viljellään menestyksellä. Länsiosassa löytyy useampia rautaruukkeja ja kalkkipolttimoja. Merestä pyydetään varsinkin kilohaileja, Kymi-joesta lohia. Asujamet ovat Ruotsalaisia ja Hämäläisiä.

Läänin kaikki **kaupungit** ovat meren rannalla ja Uuden maan maakunnassa.

Helsinki, maan pääkaupunki (perustettu v. 1550), jossa on kenraalikuvernörin asunto ja keisarillinen senaatti (vuodesta 1819) sekä kaikki ylimmäiset virkakunnat, lääninhallitus, Aleksanderin yliopisto (vuodesta 1828) ja muutamia seuroja tieteitä varten, niinkuin Suomalaisen kirjallisuuden seura y. m.; kuin myös normaali-lyseo, 2 lyseota ja useampia muita koululaitoksia sekä muutamia tehtaita. Kaupunki on osaksi komeasti rakennettu ja sillä on kaksi hyvin hyvää satamaa sekä sangen suuri kauppa (suurin maassa tuontitavaroiden suhteen). 36 tuh. asuk. Ulkopuolella: *Ulriikanpori*, terveysveden juontipaikka ja kylpylaitos; *Töölö*, sokeritehdas. — Puoli peninkulmaa Helsingistä: **Weapori**, luja linnoitus 7 saarella (*Vargön saaristo*): *Vargö*, *Gustafssvärd* y. m. Täällä oleskelee osa Wenäjän sotalaivastoa. 5 tuh. asuk. — **Porvoo**, vanha kaupunki Porvoonjoen varrella. Piispan asunto, lyseo, hyvä kauppa. Valtio-päivät v. 1809. 3,500 asuk. — **Loviisa**, kauppakaupunki. 2,300 asuk. Meren puolella on sataman edustalla *Svartholman* siksensä jätetty linnoitus. — **Tammi-saari**, Pohjan pitäjässä. Seminaari kansakoulujen nais-

opettajia varten. Tammisaaren kilohailit ja Tammisaaren hansikkaat ovat kuuluisat. 1,400 asuk. — **Hankoniemi**, vasta perustettu kauppasatama.

Fiskars, Pohjan pitäjässä, rautaruukki ja metallitehdas. — *Rasepori*, Karjan pitäjässä, linnan jäännöksiä. — *Gustafsvärn*, siksensä jätetty linnoitus Hankoniemellä. Meritappelu v. 1790. — *Wärälä*, kylä. Elimäellä. Rauhanteko v. 1790. — *Anjala*, säterikartano. Anjalan liitto v. 1788. — *Ojamo*, Lohjalla, maan vanhin malmikaivos.

2. Turun ja Porin lääni ynnä Ahvenanmaa

on maan lounainen osa ja sisältää Varsinais-Suomen, läntisen Satakunnan, pienen osan läntistä Uutta maata sekä Ahvenanmaan. — Varsinais-Suomen rantamaat ja pohjainen osa ovat vuorisia (Salpausselkä). Satakunnan osassa, joka enimmäen on tasankoa, on pohjaispuolella soita ja ylänkökankaita (*Hämeen kangas*). Läänin eteläranta ja saaristo sen edustalla ovat maan viljavimpia ja parhaimmin viljeltyjä osia. Satakunnan läntiset ja eteläiset osat ovat viljavampia. Vehnä valmistuu etelärannalla, missä myös tammi ja toiset paremman-laatuiset puut hyöstyvät. Mehiläishoitoa harjoitetaan vähä (Turun seudulla). Räpsöössä (Kokemäenjoen suulla) löytyy mustaa marmoraa, Turun lähestöllä hienorakeista kraniittia. Läänin etelä-osassa on monta rautaruukkia ja lasitehdasta; kalkkia poltetaan paljo Paraisten ja Kemiön pitäjissä. Kotiteollisuus on suuri Turun (puuvilla- ja palttinakankaita), Porin (puuvillakankaita) ja Rauman (puuastioita) tienoilla. Läänin asujammat ovat suurimmaksi osaksi Suomalaisia (Hämäläisiä). Ruotsalaisia asuu Ahvenanmaalla ja Varsinais-Suomen eteläisessä saaristossa.

Ahvenanmaahan kuuluu yksi suuri saari (*Ahvenanmaan mantere*), noin 80 asuttua saarta sekä lukematon joukko kallioita ja kareja. Sen rajana on lännessä *Ahvenanmeri* ja idässä *Kihti* (Skiftet), joka eroittaa Ahvenanmaan saariston Suomen saaristosta. Meri uurtaa Ahve-

nanmaan mantereen hyvin lahdikkaaksi (lahti *Lumpari* idässä); maa on epätasaista ja osaksi viljavaa. Kalastus ja metsästys ovat suuresta arvosta. Asujamet, jotka ovat Ruotsalaisia, harjoittavat kauppaa ja rahdinkulkua.

Varsinais-Suomessa: **Turku**, Aurajoen varrella, maan vanhin kaupunki, entinen pääkaupunki ja entinen yliopistokaupunki. Täällä on hovi-oikeus, Suomen arkkipiispan ja läänin kuvernörin asunto kuin myös piipia-seura, talousseura, lyseo ja useampia muita kouluja. Suuri kauppa- ja tehdaskaupunki (konepaja, tupakka-tehdas, sokeritehdas y. m.); kauniisti rakennettu 1827 vuoden suuren palon jälkeen. 20 tuh. asuk. Rauhanteko v. 1743. Kaupungin merkillisin rakennus on tuomiokirkko. Joen suulla on Turun linna, vanhin maassa (perustettu v. 1157). Lähestöllä: *Kupittaa*, kylmänveden-parannuslaitos; *Ruissalo*, ihana saari, täynnä huviloita ja puistoja; *Lemunniemi*, sotatappelu v. 1808. — **Naantali**, meren rannalla, kuuluisa villankutouksistaan ja jalkineteoksista. Ruoppakylpylaitos. 500 asuk. — **Uusi kaupunki**, meren rannalla, tekee melkoista kauppaa lehtereillä ja puu-astioilla. Suuri rahtikauppa. 3,500 asuk. Rauhanteko v. 1721. Merenalainen sähkölennätinlanka Ruotsiin (Grislehamniin).

Salo, kauppala Uskelassa. — *Dahl*, konepaja suurella Kemiön saarella. — *Littoisten* suuri verkatehdas, Liedon pitäjässä. — *Kuusluoto* (Kuusisto), Piikkiön pitäjässä; jäännöksiä linnasta, joka kuului Suomen katolisille piispoille.

Satakunnassa: **Pori**, kalarikkaan Kokemäenjoen varrella, Ulvilan pitäjässä; sen satama on *Räpsö*. Suuri kauppa, laivanrakentaminen, konepaja y. m. tehtaita. 7 tuh. asuk. — **Rauma**, meren rannalla. Sama kauppa kuin Uudessa kaupungissa, pitsinteko. 3 tuh. asuk.

Ikalisten kauppala Kyrösselän rannalla.

Uudella maalla: *Orijärvi*, Kiskossa, vaskitehdas.

Ahvenanmaalla: **Maarianhamina**, vasta perustettu kaupunki Jomalan pitäjässä. 250 asuk.

Skarpans, hävitetty linnoitus Bomarsundin luona, — ja *Kastelholma*, linnanjäännöksiä, Sundin pitäjässä.

3. Hämeen lääni

sisältää lounas-osan Hämettä, Itä-Satakunnan ja vähäisen osan luoteista Uutta maata Päijänteestä (itäpuolella) Kuloveteen (lännessä). — Läänin pohjainen ja itäinen osa on täynnänsä korkeita ja jyrkkiä vuoria (Hämeenselkä), joissa on noin 700 jalan (= 200 m.) korkeisia kukkuloita, eteläpuoli on tasaisempaa ja hyvin viljeltyä. Järviä löytyy paljo (Längelmäen, Hauhon ja Wanajan haarat, sitä paitse Päijänne, Ruovesi ja Näsijärvi). Luode-osa on luontonsa puolesta sangen ihana (*Kangas-alan harju*). Pellavia kasvatetaan runsaasti. Metsät ovat laajat; vahtera ja saarni kasvavat itsestänsä etelä-osassa. Tässä läänissä on monta tehdasta. Asujamet ovat Suomalaisia (Hämäläisiä).

Hämeessä: **Hämeenlinna**, kuvernörin asunto. Normaalityyppi. 3 tuh. asuk. Lähellä kaupunkia on *Kruununlinna* eli *Hämeenlinna* (perustettu v. 1249).

Mustiala, maanviljelys-opisto, Tammelan pitäjässä. — *Forssa*, puuvillatehdas. — *Nuutajärvi*, Urjalassa, lasitehdas. — *Tervakoski*, Janakkalassa, paperitehdas. — *Evoisten* metsä-opisto Lammin pitäjässä. — *Lahti*, rautatien pysäyspaikka lähellä Wesijärveä.

Satakunnassa: **Tampere**, ihanalla paikalla Näsijärven ja Pyhäjärven välillä, Messukylän pitäjässä, maan suurin tehdaskaupunki (puuvillatehdas, paperitehdas, verkatehdas, liinatehdas y. m.). 8 tuh. asuk.

4. Wiipurin lääni

tapaa etelässä Suomen lahteen, idässä Laatokkaan ja siihen kuuluu suurin osa Vanhaa Suomea. Se sisältää Etelä-Karjalan, eteläisimmän osan Savoa ja vähäisiä osia Uutta maata ja Hämettä. — Maa on epätasaista (*Salpausselkä* ja *Äyräpäänselkä*), hiekansekaista ja kivenperäistä, laihaa maanlaatua, enimmäkseen kaskeksi poltet-

tua ja kolkon näköistä. Kymijoen, Wuoksen ja Laatokan rantamaat ovat kuitenkin jotensakin viljavia ja luontonsa puolesta sangen ihania. Paljo saaria löytyy Saimaan järvessä ja Wuoksen virrassa sekä pitkin Laatokan rannistoa Käkisalmen kaupunkiin asti etelässä ja pitkin Suomen lahden rannistoa Koivistolle saakka idässä. Koivistolta itään päin on ranta hiekkaista ja matalaa. — Läänin parhaimmat metsät ovat Laatokasta koilliseen päin, jossa myös on suuri sahaliike. Paremmen-lajisia puita ja hedelmäpuita on ainoastaan eteläisimmillä tie-noilla; lehtikuusimetsä (istutettu) löytyy Uuden kirkon pitäjässä. Harvinaisista elävistä tavataan kesyttömiä tahiki kesyttömiksi joutuneita peuroja uloinna idässä; hirviä nähdään harvoin. — Maanviljelys ja kotiteollisuus ovat ylimalkaa vielä huonolla kannalla. Tattaria viljellään jotensakin paljo. Lääniin tuodaan jauhoja ja käsiteoksia Wenäjältä ja Wenäjälle taas viedään lohia (Kymijoesta ja Wuoksen virrasta), pajunkuorta, lasia, marmoria, kraniittia y. m. Maantiet ovat hyvät, sillä rapakiveä löytyy runsaasti. Useampia tehtaita (nahka-, saippuateht.) on perustettu etelä-osaan; myöskin lasitehtaita ja rautaruukkeja. — Asujamet ovat suurimmaksi osaksi Karjalaisia. Äärimmäisessä idässä (Salmen, Suis-tamon ja Suojärven pitäjissä ja Kitelän kappelissa Impi-lahdella) tunnustavat asujamet kreikan uskontoa. Äärimmäisessä lännessä (Pyhtään pitäjässä) ovat asujamet osaksi ruotsalaista sukuperää. Sitä paitse löytyy Wenäläisiä ja Saksalaisia, enimmäkseen kaupungeissa. Muutamissa Muolaan eli Pyhäristin pitäjän kylissä asuu Wenäläisiä.

Karjalassa: **Wiipuri**, Saimaan kanavan suulla, Wiipurin lahden rannalla, linnoitettu. Siitä viedään enemmän kuin mistään muusta maan kaupungista ulkomaille tavaroita (varsinkin lankkuja ja lautoja), joita tuodaan tänne Kuopion läänistä asti. Tavaroiden ulosviennin toi-

mittavat etenkin ulkolaiset. Täällä on hovi-oikeus, lääninhallitus, 6 kirkkoa, lyseo, ynnä useampia muita kouluja, muutamia tehtaita (kynttilätehdas, konepaja). Pysäyspaikka Helsingin—Pietarin rautatiellä. Jäännöksiä linnasta, joka perustettiin v. 1293. 13,500 asuk. Wiipurin rinkelit ovat kuuluisat. Kaupungin ulkosatama on *Uuras*. Wiipurin pamaus v. 1495, Wiipurin kujanjuoksu (meritappelu) v. 1790. Ulkopuolella: *Vanha Wiipuri* (Monrepos), ihana puisto. — **Käkisalmi**, Wuoksen pohjaisilla suuhaaroilla, ent. linnoitus, 1 tuh. asuk.; — ja **Sortavala**, Laatokan pohjaisrannalla, 700 asuk., molemmat tekevät kauppaa Pietarin kanssa.

Walamo ja *Kononsaari*, Laatokan saaria, joissa on kreikkalaisia luostareja; edellinen hyvin viljelty ja ihana. — *Pitkäranta*, kylä Impilahden pitäjässä, tina- ja vaskikaivos. — *Ruskeala*, Ruskealan pitäjässä, marmorilouhos. — *Kurkijoki*, maanviljelys-opisto. — *Suotniemi*, Käkisalmen luona, porsliini- ja fajansitehdas. — *Pyterlahti*, kylä Wirolahdella, kraniittilouhos.

Uudella maalla: **Hamina**, Suomen lahden rannalla, Wehkalahden pitäjässä, ent. linnoitus, kadettikoulu, hyvä kauppa. 3 tuh. asuk. Rauhanteko v. 1809.

Kymijoen itäisen haaran suulla: *Kymi*, ent. linnoitus; — ja *Kotka* (Ruotsinsalmi), vilkas sahaliike, ent. linnoitettu satama, meritappelu v. 1789 ja 1790. — *Suursaari*, Suomen lahdessa; hedelmätön ja vuorinen (porfyryriä). Laivain opastaminen (luotsaus), kalastus ja hylkeenpyyntö ovat elinkeinoina. Meritappelu v. 1788.

Savossa: **Lappeenranta**, Saimaan etelärannalla; sen luona ent. linnoitus. 1 tuh. asuk.

Lauritsala, Saimaan kanavan pohjaispäässä, lastauspaikka.

5. Mikkelin lääni,

johon kuuluu Keski-Savo ja Itä-Häme, on Päijänteen ja Oriveden välillä, joista edellinen länsipuolella ja jälkimäinen itäpuolella. — Se on täynnänsä lukemattomia järviä, jotka peittävät enemmän kuin neljänneksen sen pintaa (idässä Saimaan vesijakso Orivedestä alkaen Saimaan järveen saakka, lännessä Sysmän haara). Maa on enim-

miten mäkistä ja harjukasta (Savonselkä). Lännessä kohoavat harjanteet 600—800 jalan korkeudelle (= 120—240 m.). Maanlaatu on kivenperäistä ja hiekansekaista. Kaskenpoltolla ja suonviljelyksellä saadaan kuitenkin viljaa tavallisesti enemmän kuin tarvitaan; Savon osassa viljellään paljo tattaria. Suurta sahaliikettä harjoitetaan; myöskin löytyy muutamia rautatehtaita. Järvistä pyydetään enintään muikkuja ja kuhia; Saimaassa löytyy myöskin lohia ja hylkeitä. Läänistä myydään hevosia, hamppua, halkoja, voita ja lihaa. Asujamet ovat suurimmaksi osaksi karjalaista sukuperää.

Savossa: **Mikkeli**, Saimaan lahden rannalla, lääninhallitus, lyseo. 1 tuh. asuk. Lähestöllä: *Porrassalmi*, sotatappelu v. 1789. — **Savonlinna**, saarella Haukiveden ja Pihlajaveden välillä, Säämingin pitäjässä ja Vanhassa Suomessa; sillä on linna (*Ollinlinna* l. *Olofsborg*). 1 tuh. asuk.

Punkaharju, kruunun puisto kaitasella pitkällä saarella Puruveden ja Pihlajaveden välillä, ihanalla seudulla. — *Parkumäki*, sotatappelu v. 1789; — ja *Haapaniemi*, ent. sotakoulu, Rantasalmen pitäjässä. — *Raaheenlinna*, Kristiinan pitäjässä, linnanjäännöksiä.

Hämeessä: **Heinola**, Jyrängön kosken varrella. 1 tuh. asuk.

6. Kuopion lääni

sisältää Pohjais-Karjalan, Pohjais-Savon ja Koillis-Hämeen, Keiteleestä lännessä Wenäjän rajaan asti idässä. — Maa alenee pohjaispuolelta 600 ja 800 jalasta (= 180—240 m.) eteläpuolelle päin 300 ja 400 jalkaan (= 90—120 m.) saakka ja siinä on joko harjuja (Suomonselkä, Savonselkä, Karjalanselkä ja Salpausselkä), yksinäisiä vaaroja ja syviä laaksoja, tahi laajoja järviä (Pielishaara, Kallaveden ja Rautalammen haarat), veteliä soita, rämeitä ja nevoja. Karjalan osassa on pitkältä kaltavia mäkiä, joista usea on kukkulalle asti peitetty ruokamullalla, ja sen vuoksi joko viljelty tahi

kasvava kaunista lehtimetsää. Läänin muissa osissa on jyrkkiä ja enimmäkseen paljaita vuoria sekä kaitoja laaksoja. Maanlaatu on hiekansekaista ja mukulakivistä, vaan ylimalkaa ei kuitenkaan laihaa. Vilja, jota enimmäkseen saadaan suonviljelyksellä ja kaskenpoltolla, riittää tavallisina vuosina tarpeeksi asti. Niityt ja laitumet ovat parempia kuin Mikkelin läänissä. Metsät ovat suuret läänin pohjais- ja itä-osissa (enimmäkseen mäntyä, etelässä enimmäkseen koivua); sahaliike on vilkas. Vedet ovat rikkaat rautamudasta eli hölmästä, josta myöskin läänissä metallia sulatetaan; vaskea löytyy Karjalassa. Läänistä viedään ulos varsinkin lankkuja ja lautoja; vieläpä voita, hevosta, turkiksia ja metsälintuja. Asujamet ovat karjalaista sukuperää. Liperin ja Ilomantsin pitäjäläisistä yksi osa tunnustaa kreikan uskontoa.

Savossa: **Kuopio**, kauniilla paikalla Kallaveden rannalla, läänin- ja hiippakunnan-hallituksen istuin, vilkas kauppa. Lyseo. 5,500 asuk.

Toivala, Kuopion lähestöllä, tunnettu 1808 vuoden sodasta; — *Iisalmi*, kauppala; — ja *Koljonvirta*, sotatappelu v. 1808, molemmat Iisalmen pitäjässä. — *Warkaus*, Leppävirroilla, rautaruukki ja konepaja.

Karjalassa: **Joensuu**, kauppakaupunki Pielisjoen suulla, vilkas kauppa. 900 asuk.

Wärtsilä, suuri rautaruukki Tohmajärven pitäjässä.

7. Waasan lääni

sisältää eteläisen Pohjanmaan, koillisen Satakunnan ja Luoteis-Hämeen. — *Pohjanmaa* on alaista tasankoa, joka on avarin maassamme ja jolla ainoastaan mataloita mäkimaita ja muutamia isompia harjanteita löytyy. Se on 4—5 peninkulman levyinen, alenee tuskin huomattavasti merta kohti ja joukko virtoja ja jokia juoksee sen läpi. Meren rannisto on pitkältä matala ja rikas saarista, joista Meren Kurkussa olevat ovat uloimpina meressä. Pohjanmaan sisä-osan tekee Suomenselkä epä-